

PALEOLIT

ČASNÝ PALEOLIT (3/2,5-1 mil.)

- rod Homo se objevuje v Africe po klimatické změně před 2,8-2,5 mil. lety
- první lidé Homo habilis, Homo rudolfensis, kamenné valounové nástroje (oldowan), zvětšování mozku
- Homo ergaster - předek moderních lidí, kultura acheuléen, pěstní klín, odchod z Afriky (2,0-1,8 mil. let)

STARÝ PALEOLIT (1mil./800 000 – 250 000)

Homo erectus – pro nálezy z Asie

Homo antecessor – starší evropské nálezy

Homo heidelbergensis (dříve jako Homo erectus) – mladší evropské nálezy

Homo rhodesiensis – pro nálezy z Afriky

- pravděpodobně první skutečný masožravec, pro dalšího hominida nebylo již v ekosystému místo, zmenšil se chrup - úprava pokrmů na ohni
- používání ohně umožňuje vstup do chladnějších oblastí, zbavuje závislosti na prostředí, odíval se do kůží, proměna termoregulačního systému
- nevýhodou nového termoregulačního systému je velká závislost na vodě
- zmenšil se pohlavní dimorfismus, souvisí to pravděpodobně se složitější sociální organizací, která pravděpodobně vyžadovala řeč
- valounové industrie (clactonien), industrie s pěstími klíny (acheuléen) a drobnotvaré industrie (např. Bilzingsleben, Vertésszöllös atd).
- mladší klínová industrie se v Evropě šíří od JZ, velká podobnost afrických pěstních klínů s nálezy ve stř. Evropě → podobnost industrie různých období a oblastí je běžná, nejedná se o migraci
- 780.000 let (těsně nad paleomagnetickým rozhraním epoch Matuyama/Brunhes) – **Brno-Stránská skála**, ohniště, ocasní obratel lesního slona s rýžkami

STŘEDNÍ PALEOLIT (250 000 – 40 000 př. n. l.)

Homo heidelbergensis

- protoinhimace
- první obydlí (Bečov)

Homo neanderthalensis (150 000 – 40 000)

- v Evropě z Homo heidelbergensis, už od 300.000 přibývají v evropské populaci znaky neandrtálců, stálá proměna populačních znaků, liší se starší a mladší populace neandrtálců
- kultury středního paleolitu (taubachien, moustérien - levalloiská technika, micoquien)
- osídlil Evropu, antropologické doklady - Chorvatsko (Krapina), Maďarsko (Tata), Slovensko (Šála, Gánovce), ČR (Kůlna, Šipka, Švédův stůl) i Přední Východ: Izrael (Karmel), Uzbekistán (Tešik-Taš)
- první rituální pohřby s milodary (květinové dary aj.)
- záměrné pohřby: La Ferrassie (muž a novorozeně), Tešik-Taš (Uzbekistán), Kiik-Koba (Krym) a Šanidár – kostra muže v kamenném obložení, tělo obloženo 8 druhy květin
- ateliéry na výrobu kamenných nástrojů, úštěpové industrie, levalloiská a diskovitá metoda jsou charakteristické pro střední paleolit, typologická náplň: hroty, drasadla, zoubkované hrany, vruby, v micoquien klínky a nože
- vyspělou komunikaci předpokládáme nejen v rámci jednotlivých skupin, ale i mezi loveckými tlupami po celé Evropě, existovaly „lovecké školy“?

MLADÝ PALEOLIT (40 000-11 000 př. n. l.)

- v časné fázi dožívá neandrtálská populace – ve střední Evropě kultury szeletien, bohunicien
- v současnosti dvě paralelní hypotézy
  - o molekulárně genetické analýzy ukazují, že neandrtálci zanikli (40-32 tis. let) bez následovníků (významná odlišnost v mitochondriální DNA od Homo sapiens)
  - o míšení místních populací neandrtalců s nově přichozími populacemi Homo sapiens (genetická podobnost s neandrtálci v evropské populaci 3%)

Homo sapiens (sapiens) – první kultura, jejímiž nositeli v Evropě byl jistě Homo sapiens je aurignacien

- malá variabilita sekvencí mtDNA u lidí (mitochondriální Eva z Afriky ukazuje na platnost modelu Noemovy archy) – geneticky nedávný vznik moderních populací (195-150 tis. let), existují dlouho před příchodem do Evropy
- rozrostla se lidská populace, lidé přešli Beringovu úžinu do Ameriky, do Austrálie
- rozšíření čepelové techniky (charakteristická pro mladý paleolit) – štípání menších čepelí z upraveného jádra technikou měkkého otloukače nebo nepřímého úderu → upravují se dál na specializované nástroje (rydla, škrabadla, vrtáčky, hroty, vruby aj).
- nejstarší výtvarné projevy, doklady hudby (flétny) a pohybových (tanečních) krací
- ve střední fázi mladém paleolitu vznikla na Moravě na omezeném teritoriu skupina sídlišť (zasahuje do Dolního Rakouska), jejichž projev přesahuje obecný projev gravettienů rozšířeného po celé Evropě (**Dolní Věstonice, Pavlov, Předmostí**) → pavlovien
- dlouhodobá tábořiště lovců velké stádní zvěře, běžně se budovaly obydlí (zimní×letní polohy)

několik světových priorit:

- nejstarší reprezentativní soubor kosterních pozůstatků moderního člověka (Homo sapiens) na světě v kontextu zbytků staveb, ohnišť, skládek mamutích kostí a umění,
- nejstarší keramika, broušené artefakty a otisky textilu na světě

gravettien (29 000-21 000 př. n. l., tj. pavlovien, willendorfien, meziňská a kostěnkovská sk.)

- charakteristické gravety – hroty typu a Gravette s otupeným bokem
- spadá do mladšího würmu (poslední doba ledová)

pavlovien

- záměrné pohřby:

Dolní Věstonice - kostra ženy ve skrčené poloze (DV3), trojhrob (DV 13-15), kostra muže ve skrčené poloze (DV 16)

Pavlov – kostra muže ve skrčené poloze přikrytá mamutí lopatkou

Předmostí – 1893/94 hromadný hrob 20 jedinců prozkoumal K. Maška, sekundární ukládání

- ze všech sídlišť pochází hojně výtvarné doklady – Dolní Věstonice, Pavlov, Milovice

mladší gravettien

- pohřeb „šamana“ - Brno 2 (Francouzská) – 1891 zachránil A. Makowsky, 3 části figurky muže z mamutoviny, kamenný kotouč s otvorem, 14 terčků z různých materiálů, 600 ks ulit dentálií, přítomnost červeného barviva
- venuše: Petřkovice, Moravany nad Váhom, Kostěnki
- před 25 000 se u nás ochladilo

- z našeho území zmizela velká zvířata glaciální fauna – mamut, nosorožec, los – epigravettien, epiaurignacien, mikrolity geometrických tvarů

magdalenien (15 000-11 000)

- magdalenci osídľujú intenzívnejšie i jeskyně – **Pekárna, Kůlna, Žitného jeskyně, Býčí skála, Kůlna**; sídliště pod otevřeným nebem známe také
- **Hostim** (okr. Beroun) – stanový přístřešek – obydli s kamennými miskami, rytina koně
- kultura lovců sobů a koní s drobnou štípanou industrií, početnými kostěnými nástroji a výtvarným uměním
- náčelnické hole

POZDNÍ PALEOLIT (9 000-8 000)

- zvyšování hladiny moří, zmizela možnost cest mezi kontinenty, glaciální fauna odešla na sever
- epipaleolitické skupiny se projevují zjednodušením a mikrolitizací ŠI, mizí čepele → hroty, nože s otupeným bokem (skupina Federmesser)
- na Předním východě zemědělství
- v pozdním paleolitu a mezolitu se objevují první řadová? pohřebiště, ale nevíme do jaké míry je vzorek populace zkrácen sociálně podmíněným výběrem pohřbených

PLEISTOCÉNNÍ UMĚNÍ

- hrálo významnou úlohu v konsolidaci sociálních vazeb komunity žijící v náročných subsistenčních strategiích, dle etnologických paralel mohlo souviset s obřady spojené s loveckými aktivitami, teritorialitou, iniciacemi aj.

přenosné umění (umělecké předměty) - rozšířené po celé Evropě

- první předměty k ozdobě lidského těla a amulety se objevily na počátku mladého paleolitu (vrtané schránky měkkýšů, přívěsky z kostí a zubů) – nejde o výtvarný projev neboli umění

lidské figurky

- nejstarší pocházejí z aurignacienu – v jeskyni Hohlenstein (tvor s lidským tělem a lví hlavou z mamutoviny); Stratzing (mužská postava), Galgenberg – tančící ženská postava z břidlice
  - tzv. venuše, stylizované figurky (v gravettienu se zdůrazněním prsů a boků, v magdalenieniu hýždí a pokrčených kolen),
  - gravettien: nejvíce jich pochází z Francie, Itálie a Ukrajiny, u nás keramická Věstonická venuše, krevlová Petřkovická venuše, v blízkosti: Willendorfská venuše, venuše z Moravan nad Váhom
  - ojedinělá geometrická rytina venuše na klu z Předmostí
  - stylizované přívěsky – symboly ženských prsů, nebo spodní části těla
  - u idolů celého těla jsou málo detailizovány tváře, samostatné řezby hlaviček jsou podrobnější, nejde o realistické zachycení, nejde o tzv. portréty, jak byly interpretovány starší literaturou, např. hlavičky z Dolních Věstonic nebo z Brassempouy nijak nedokládají, zda se jedná o muže nebo ženu, rysy obličeje jsou všeobecné
  - magdalenienské „gönnersdorfské“ venuše – Pekárna
- plastiky, řezby a rytiny zvířat na kostech, parozích a kamenných plaketách
- již v aurignacienu se v jeskyních J Německa objevují drobné figurky zvířat, do těl zvířat někdy vyryté body – určité symbolické sdělení,
  - v pavlovienu zvláště trofejní fauna (mamut, nosorožec, lev, medvěd, jiné šelmy) ve 3D vyjádření
  - magdalenien preferuje 2D formu - rytiny s realistickým dojmem a hojnějšími kompozicemi (Pekárna, Děravá jeskyně, Hostim)
- abstraktní rytiny – snad lovecké záznamy, kalendáře, tzv. mapa z Pavlova

nástěnné (lépe nepřenosné) umění – vyskytuje se po celé západní Evropě s výraznějšími koncentracemi v jihozápadní Francii, na dolním toku Rhony, v Pařížské kotlině, Normandii, severním Španělsku od podhůří Pyrenejí po Galicii, středoiberské Mesetě, celém J a JV pobřeží Iberského poloostrova. Izolované nálezy jsou známy z Belgie, Švýcarska, Británie aj. v technikách dominuje malba (Niaux, Altamira, Lascaux, Chauvet, Cosquer) a rytina (Pech Merle, Rouffignac) na jeskynní stěně, v Portugalsku a severním Španělsku rytiny pod otevřeným nebem, reliéfy a basreliéfy ve Francii (Cap Blanc, Abri Cellier), hliněné modely – nejznámější bizoni z Le Tuc d'Audoubert

- nástěnné umění je těžké datovat, užívají se analogie z přenosného umění ve figurálním projevu dominuje fauna, zvláště bizoni, koně, jeleni, kozorožci, méně glaciální fauna a šelmy, v západní Evropě jsou běžně zobrazováni muži x ve střední a východní Evropě jsou jejich zobrazení vzácná, hojné jsou abstraktní motivy (mřížky, ovály, linie, tečky), otisky rukou

charakteristiky paleolitu:

- přisvojovací hospodářství: lov zvěře a ryb, sběr → společnost lovců a sběraček
- předpokládá se neusedlý způsob života – neexistence trvalých sídlišť, lovecké stanice
- první lidská obydlí, nejen jeskyně, ale i stanové přístřešky a chýše
- struktura sídliště: skládky kostí, ateliéry na ŠI
- možná již i určitá pracovní specializace: ŠI, výroba šperků, umění

MEZOLIT

- kryje se s počátky holocénu → můžeme jej charakterizovat jako paleolit v podmínkách naší geologické a klimatické současnosti
- pozdněpaleolitické skupiny lovců, lovící drobnou zvěř a ryby (bumerang, luk + šípky, pasti, lapací sítě, monoxyla s vesly, harpuny, vrše, udice) → individuální lov snad už s pomocí psa, sběr představuje 1/3 obživy
- mikrolitizace ŠI – vkládaly se do dřevěných nebo parohových násad